

UOT 657.331

Cavidan Rəsul oğlu HEYDƏROV
doktorant, Bakı Biznes Universiteti
Email:javidanheydarov@gmail.com

BİRGƏ FƏALİYYƏTDƏ UÇOTUN RƏQƏMSALLAŞMASINA YENİ BAXIŞLAR

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - tədqiqatın əsas məqsədi qloballaşma şəraitində birgə fəaliyyətdə uçotun rəqəmsallaşmasının müasir məsələlərini təhlil etmək və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat işində müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma, analiz, ümumiləşdirmə kimi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - birgə müəssisələrdə uçotun çevikliyini və səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə rəqəmsal həll yollarının müəyyən edilməsinə töhfə verməkdir.

Tədqiqatın nəticələri - müəssisələrdə uçotun müasir tələblər səviyyəsində təşkili məqsədilə yeni texnologiyaların və rəqəmsal müstəvidə idarəetmə üsullarının tətbiqi üzrə tövsiyələr və təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - birgə müəssisə və birgə əməliyyatlarda biznesin təşkili forması və əksər hallarda beynəlxalq müstəvidə həyata keçirilməsi uçot-hesabat fəaliyyətlərinin davamlı olaraq izlənilməsini və əməliyyatların maksimum təhlükəsizliyini tələb edir. Belə olduğu təqdirdə biznes partnyorları rəqəmsal transformasiyanı zəruri və qaçılmaz bir proses kimi qiymətləndirirlər. Birgə fəaliyyət sistemində təsərrüfat-maliyyə əməliyyatlarının elektronlaşdırılmasına dair yeni məsələlər problemlərin innovativ həll yollarını ortaya qoymaqla əməliyyatların dürüstlüyünü və fəaliyyətlərin yüksək səmərəliliyini təmin edir.

Açar sözlər: *rəqəmsal uçot, rəqəmsal texnologiyalar, birgə fəaliyyət, birgə müəssisələr, birgə əməliyyatlar.*

Giriş

Məlumdur ki, günümüzdə rəqəmsallaşma prosesləri mühüm tələb kimi qarşımızdadır və bu zərurətdən kənar qalmaq mümkünsüz kimi görünür. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, qlobal iqtisadiyyatın sürətlə dəyişməsi və rəqəmsallaşması yeni meyillər və çağırışlarla müşahidə olunur. Bu tendensiyalar sübhəsiz ki, innovativ texnika və texnologiyaların tətbiqi ilə həyatımızın bütün sahələrində elektronlaşma proseslərini sürtləndirmişdir. Belə şəraitdə istehsal və xidmət sahələrinin yüksək inkişafına, inklüziv, rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın təmin olunmasına rəqəmsallaşma ilə nail olmaq mümkündür. Rəqəmsallaşmanı biznes subyektlərinin bütün fəaliyyət istiqamətlərində müşahidə edə bilərik desək, heç də yanlışdır. Eyni zamanda müşahidələr onu göstərir ki, rəqəmsal texnologiyalar son illərdə daha çox diqqət cəlb etməklə böyük həcmdə investisiyalar cəlb edib. İnnovativ texnologiyalara əsaslanan bu investisiyaların həyata keçirilməsi isə müxtəlif sektorlarda baş verən dəyişiklikləri, rəqabət yarışını bir az da sürətləndirmişdir. Rəqəmsallaşma biznes subyektləri üçün nəzərə alınmalı və qiymətləndirilməli olan müxtəlif yeni rəqabət təhlükələrini meydana gətirir [1]. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi və inteqrasiyası çox vaxt şirkətlərin fəaliyyətinin böyük hissələrinə təsir edir və hətta məhsullara, biznes proseslərinə, satış kanallarına və təchizat zəncirlərinə təsir edərək onların həddlərindən kənara çıxır [2]. Müasir iş dünyasında planlama fəaliyyətindən başlayaraq işlərin icra edilməsinə, xüsusən də nəzarət və qiymətləndirmə fəaliyyətinə qədər hər bir prosesdə rəqəmsallaşma tətbiq edilir. Belə olduğu təqdirdə müəssisələrin, təşkilatların maliyyə-mühasibat fəaliyyətində rəqəmsallaşmanın olmaması qəbul edilməzdir. Çünki müəssisələrin işinin təşkilində uçot-hesabat məsələləri nə qədər önəmlidirsə, həmin məsələlərin rəqəmsal müstəviyə keçməsi də onların inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün bir o qədər əhəmiyyətə malikdir. Tədqiqatçı-alimlər Kanellou və Spathisin fikrincə mühasibat uçotu son

onilliklərdə ERP, yəni “Müəssisə Resurslarının Planlaşdırılması” sistemlərinin tətbiq edilməsi ilə çox böyük dəyişikliklərlə üzləşmişdir [3]. H.Teittinen, J.Pellinen və M.Järvenpää kimi tədqiqatçılar da qeyd edir ki, mənfəət və zərər hesabı üçün zəruri hesab olunan uçot məlumatları informasiya texnologiyaya sistemləri tətbiq edildikdən sonra daha tez toplanır və “ERP” sistemində mühasibat uçotunun aparılması daha yaxşıdır [4]. J.Taipaleenmäki və S.Ikähäimo kimi alimlər də qeyd edirlər ki, mühasibat uçotunda İT-nin tətbiqi uçot və idarəetmə arasındakı maneələri aradan qaldırır və onları bir-birinə daha da yaxınlaşdırır [5]. Fikrimizcə, uçotun rəqəmsallaşması uçot məlumatlarının toplanmasından son qərar qəbuletmə proseslərinə qədər bütün mərhələlərdə tətbiq olunmaqla təsərrüfat-maliyyə əməliyyatlarının uçotunun və hesabatlılığının düzgünlüyünü, şəffaflığını və çevikliyini təmin edir. Hal-hazırda dünya təcrübəsinə nəzər yetirsək uçot və hesabatlılığın rəqəmsallaşmasının biznes subyektləri üçün prioritet istiqamət olduğunu açıq şəkildə müşahidə edə bilirik. Birgə müəssisələrin fəaliyyət sferasına, biznesin təşkili formasına, eləcə də həyata keçirilən əməliyyatların əhəmiyyəti və əhatə dairəsinə diqqət yetirdikdə belə qənaətə gələ bilirik ki, uçot-hesabat işlərinin dəqiqliyinin, operativliyinin və şəffaflığının təmin edilməsi birgə müəssisələrin səhmdarlarının, onun yerli və xarici biznes tərəfdaşlarının xüsusi diqqətindədir. Rəqəmsallaşma isə buna nail olmaqda çox güclü bir mexanizm kimi çıxış etməkdədir.

Mühasibat uçotunun rəqəmsallaşmasında proseslərin avtomatlaşdırılması, süni intellekt, bulud hesablaşma texnologiyası, vizuallaşma, böyük verilənlər, blokçeyn kimi müasir texnoloji həllərin mənimsənilməsi görünür önümüzdəki onillikdə daha çox aktualıq kəsb edəcəkdir. Dünyada baş verən global dəyişikliklərdən, xüsusilə COVID 19 pandemiyasından sonra biznesin inkişaf meyilləri, fəaliyyət prinsipləri, iş mühiti ciddi şəkildə dəyişikliyə uğrayıb. Belə bir şəraitdə innovativ həllərə əsaslanan texnologiyaların birgə müəssisələrin uçot fəaliyyətinə təsirləri nəinki ənənəvi uçot, hətta bəzi proqram təminatları ilə müqayisədə olduqca effektiv və əhatəlidir. Bu fərqləri daha yaxşı görə bilmək üçün Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən iki birgə müəssisə əsasında müqayisəli təhlilin aparılmasını məqsədəuyğun hesab edirik. Lakin konfedsiallığı qorumaq məqsədilə müəssisələri “A” və “B” şərti birgə müəssisələri adlandıracağıq.

“A” şərti birgə müəssisəsində uçotun, hesabatlılığın rəqəmsal müstəvidə icrası məqsədilə yeni texnologiyaları özündə ehtiva edən SAP (Sistem Analiz Proqramı) proqram təminatı tətbiq edilməkdədir. Hal-hazırda SAP yuxarıda bəhs etdiyimiz elektronlaşma məsələləri baxımdan mühüm vasitələrdən biri hesab oluna bilər. Bu, müəssisələr arasında informasiyaların səmərəli istifadəsini və məlumat axınını sürətləndirən həllər işləyib hazırlayan, həmçinin biznes proseslərinin idarə edilməsi baxımından dünyanın aparıcı proqram təminatlarından biridir [6]. SAP mühasibat proqramı əməliyyatları uçota alan, əməliyyat məlumatlarına əsasən hər ayın, rübün və ya ilin sonunda hesabat çıxaran, həmçinin maliyyə məlumatlarını təhlil edən uçot və hesabat proqramıdır. SAP mühasibat proqramı mühasibat uçotu sisteminin kompüterləşdirilməsinə, bununla da məlumatların idarə edilməsi və informasiyaların emal imkanlarının təkmilləşdirilməsinə geniş imkanlar verir desək yerinə düşər. Fikrimizcə, proqram təminatından istifadə etməklə informasiyalara əlçatanlıq səviyyəsi yüksəlir və bununla da müəssisənin idarəedici komandası yüksək səmərəlilik gətirəcək qərarların verilməsinə nail olurlar. Eyni zamanda, müəssisədə əməliyyatları fasiləsiz olaraq izləmək, xüsusilə də əməliyyatları ənənəvi yollarla və metodlarla yerinə yetirmək kifayət qədər vaxt və resurs tələb edir. Bu amilləri nəzərə alaraq deyə bilirik ki, sözügedən yeni texnologiyanın istifadəsi nəticəsində uçot-hesabat əməliyyatlarına sərf edilən resurslar analitik proseslərə tətbiq edilməklə müəssisənin effektiv idarəedilməsinə gətirib çıxarır. Bu proqramın funksionallığı və rəqəmsallıq elementləri onun tərkib hissələri olan modullarda daha yaxşı nəzərə çarpır və bu zaman biz rəqəmsallaşmadakı yeni baxışları daha yaxşı müşahidə edə bilirik. Örnək olaraq, SAP proqram təminatının “Maliyyə uçotu” modulu müəssisədə uçot əməliyyatlarının icrası və hesabatlılığın təmin edilməsi baxımından əsas modul hesab edilir. Daha dəqiq ifadə etsək maliyyə uçotu modulu birgə müəssisənin maliyyə əməliyyatlarının ümumilikdə elektron şəkildə idarə olunmasını təmin edir. Belə ki, burada modul daxilində uçot məlumatlarının əlaqələndirilməsi, birləşdirilməsi, qəbul edilməsi, göndərilməsi kimi fəaliyyətlər öz əksini tapır. Moduldan istifadə etməklə birgə müəssisə

mütəmədi şəkildə öz real uçot-hesabat və maliyyə vəziyyətini öyrənir. Qeyd etdiklərimiz bu modulun nə qədər funksional olduğunu ortaya qoyur. Geniş mənada, bu modulu tətbiq etməklə birgə müəssisə strateji idarəetmə və qərarların qəbulu proseslərinə çeviklik və şəffaflıq gətirir. Bu modula daxil olduqda satıcının hesabı üzrə qalıqlarına, satıcının balansı üzrə sətir maddələrinə, eləcə də müştəri hesabının qalıqlarına və balansın ayrı ayrı sətir maddələrinə, daxil edilmiş uçot qeydlərinə, əsas vəsaitlərin qalıq hesabatlarına, əsas vəsaitlərin tarixçəsinə, əsas vəsaitlərin yerdəyişməsi üzrə hesabatla, əsas vəsaitə baxış keçirmə, Baş Kitab üzrə qalıqlara, onun sətir maddələri üzrə məlumatlara, xərc və gəlir hesabatlarına, debitor və kreditorlar ilə bağlı əməliyyatların açılışına, debitorla və kreditorlarla bağlı əməliyyatlar hesabatlarına ətraflı baxış keçirmək və qeyd edilən komponentlər üzərində müəyyən əməliyyatları qısa zamanda və operativ şəkildə icra etmək mümkündür.

“A” şərti birgə müəssisəsində uçot əməliyyatlarının rəqəmsallığının təmin edilməsi məqsədilə SAP proqram təminatının tətbiq edilən digər bir modulu isə “Mal-material ehtiyatlarının idarəedilməsi” moduludur. Bu modul elektron şəkildə müəssisədə tələb olunan, emal edilən və istehsal olunan mal-material ehtiyatlarını idarə edir. Birgə müəssisə bu sistem vasitəsilə müxtəlif növ satınalma proseslərinin icrasını realizə edir. “Mal-material ehtiyatlarının idarəedilməsi” modulunda satıcı haqqında əsas məlumatlar, istehlaka əsaslanan planlaşdırma, satınalma, inventarların idarə olunması, hesab-fakturaların yoxlanılması və digər bir neçə alt komponentlər mövcuddur.

Tədqiqatdan məlum olur ki, SAP “İnsan resurslarının idarə edilməsi” modulu müəssisənin insan resursları departamentində iş prosesini və məlumatların idarə edilməsini təkmilləşdirməyə xidmət edir. Müəssisədə bir şəxsin iş götürülməsindən tutmuş onun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə, əməkhaqqındakı artımların, kompensasiyaların idarə edilməsinə, əməkhaqqının idarə edilməsinə və insan resurslarının digər əlaqəli fəaliyyətlərinə qədər bir sıra vacib fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi üçün bu moduldan istifadə edilir. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu modul vasitəsilə müəssisə kadr təminatı ilə əlaqədar xərclərin uçotunun düzgün qurulmasına və bu istiqamətdə proseslərin elektronlaşmasına nail olur.

Müəssisədə proqram təminatı daxilində istifadə edilən əsas modullardan biri də “Satış” moduludur. “Satış” modulu sorğuların yaradılmasından tutmuş, təkliflərdən, kotirovkalara və qiymətlərə qədər bütün əməliyyatların idarə edilməsini özündə ehtiva edir. Satış və paylama modulu inventar nəzarətində və idarə olunmasında böyük köməklik göstərir. Hesab edirik ki, sözügedən modulun tətbiqinin son məqsədi müəssisədə satış və çatdırılma ilə bağlı müvafiq proses və prosedurların, eləcə də əlaqəli informasiyaların toplanması və istifadəsinin təkmilləşdirilməsidir. SAP “Satış” moduluna daxil olduqda onun əsas məlumatlardan, sistem konfigurasiyasından və əməliyyatlardan ibarət olduğunu müşahidə edirik. Lakin bu modulun bəzi alt komponentlərini istifadə etməklə əsas məlumatlarla iş, satış dəstəyi, satış, göndərmə və daşıma, faktura, kreditin idarə edilməsi və digər bir sıra işləri yerinə yetirmək olar.

Digər bir modul - “Biznes məlumat” modulu SAP proqram təminatının modullarından biri kimi “A” şərti birgə müəssisəsi tərəfindən tətbiq edilməkdədir. Adından da göründüyü kimi modul məhz informasiyanın idarə edilməsinə yönəlib. Böyük həcmli məlumat bazalarından vacib olan informasiyaların alınmasını, ötürülməsini, birləşdirilməsini, qruplaşdırılmasını, həmçinin təhlil edilib hesabatın əldə edilməsini modulun əsas üstünlüyü kimi qiymətləndirə bilərik. Xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır ki, maliyyə hesabatlarının bütün maddələri üzrə məlumatları asanlıqla buradan əldə etmək mümkündür. Son olaraq onu qeyd edə bilərik ki, “Biznes məlumat” modulu “Maliyyə uçotu” modulu ilə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə çalışır və qısa zamanda nəticə ortaya qoymaqla müəssisədə qərarların qəbuluna müsbət təsir göstərir.

Müşahidə və təhlillərin nəticəsi olaraq müəssisədə SAP mühasibat proqramının tətbiqi uçotun rəqəmsallaşmasının müasir tendensiyalarının tətbiqi baxımından uğurlu addım hesab edilə bilər. Lakin bütün bunlar heç də o demək deyil ki, rəqəmsallaşma kompleks şəkildə mənimsənilib və tətbiq edilir. Belə ki, tətbiq olunan bölmələrlə yanaşı uçot-hesabat əməliyyatlarında səmərəliliyi yüksəldəcək “Keyfiyyətin idarəedilməsi” modulunun tətbiqini faydalı və məqsədamüvafiq hesab

edirik. Belə ki, sözügedən modelin proqram təminatında bir modul kimi birgə müəssisənin uçot və hesabat proseslərinin və prosedurlarının icrasına tətbiq olunması yüksək fayda ilə nəticələnməyə bilər. Belə ki, əməliyyatların uçotu və hesabatlılığının təmin edilməsində informasiyanın dürüst qəbul edilməsi, onun müxtəlif məqsədlər üçün emalı, ötürülməsi və digər bir sıra vacib proseslər və mərhələlər iştirak edir. Onlar arasında ardıcılığın, əlaqəliliyin və fasiləsizliyin daha yüksək səviyyədə təmin olunması məhz keyfiyyət idarəetmə sisteminin başlıca tələbi kimi çıxış edir. Eyni zamanda bu proses və prosedurların öncədən planlaşdırılması, eləcə də müəssisənin məqsəd və məramına uyğunluğu üçün müvafiq keyfiyyət siyasətinin formalaşdırılması bu sistemin mühüm elementi kimi səmərəliliyin yüksəldilməsində mühüm vasitə ola bilər. Bu zaman uçot-hesabat informasiyalarının idarə edilməsində çatışmazlıqların aşkarlanması üçün keyfiyyət nəzarət mexanizmlərinin qurulması keyfiyyətin davamlı olaraq təkmilləşdirilməsinə xidmət edən vacib idarəetmə elementi kimi nəzərə alınmalıdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələlər ümumi keyfiyyət idarəetməsini formalaşdırmaqla ümumilikdə müəssisənin səmərəli idarəedilməsinə münbit şərait və geniş imkanlar yaradır. Bu modelin müəssisədə rəqəmsal müstəvidə tətbiqi uçot və hesabatlılığın effektivliyinin yüksəldilməsi üçün nə qədər xüsusi əhəmiyyətə malik olduğunu görürük. Belə ki, yuxarıda sadaladığımız planlaşdırma, nəzarət, əlaqəlilik, davamlı təkmilləşmə kimi fəaliyyətlərin süni intellekt, vizuallaşdırma, avtomatlaşdırma, verilənlərin emalı kimi ən yeni texniki və texnoloji həllər çərçivəsində icrası həm işlərin sürətli, həm də təhrif olunmadan, dürüst şəkildə icrasına təkan verməklə uçot informasiyalarının əlverişliliyini, maliyyə hesabatlarının keyfiyyətini və müəssisənin strateji qərarlarının səmərəliliyini yüksəldir. Burada bir məqama xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Belə ki, uçotun rəqəmsallaşması şəraitində keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi birbaşa olaraq maliyyə hesabatlarının keyfiyyətində əhəmiyyətli rol oynamaqla qəbul ediləcək maliyyə və idarəetmə qərarlarının nəticələrinə ciddi müsbət təsirlər göstərə bilər. Bu da nəticədə partnyorların və digər maraqlı tərəflərin məmnuniyyətini qazanmaqla mənfəətliliyin yüksəlməsinə təkan verəcəkdir.

Müqayisə apardığımız digər birgə müəssisə olan “B” şərti birgə müəssisəsində mühasibat uçotunun aparılması üçün “Günəş” mühasibat uçotu proqram təminatı paketi tətbiq olunmaqdadır. Qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən proqramın fəaliyyəti müasir texnologiyalara əsaslanmır. Lakin uçotun rəqəmsallaşması üzrə müşahidə edilən yeni məsələləri yuxarıda bəhs etdiyimiz texnoloji həllərlə müqayisə etmək üçün proqrama qısa bir nəzər yetirək. Müşahidələr onu göstərir ki, “Günəş Sistemi” mühasibat uçotu proqram təminatı paketinin sadəcə Ümumi mühasibat uçotu, Anbar uçotu, Əsas vəsaitlər və onların amortizasiya uçotu kimi bəzi modulları tətbiq edilməkdədir.

“B” müəssisəsindəki tədqiqat və proqram təminatının tətbiqindən belə qənaətə gələ bilərik ki, “Ümumi mühasibat uçotu” modulu bu proqramın aparıcı hissəsi hesab olunur. Bu həmçinin digər modullar üzrə əldə edilən nəticələri də özündə cəmləşdirir. Modulun mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o həm ayrılıqda, həm də digər modullarla qismən əlaqəli şəkildə çalışa bilər. “Ümumi mühasibat uçotu” modulu birgə müəssisədə tətbiq edilməklə bir sıra əməliyyat və fəaliyyətləri elektron şəkildə icra etməyə yardımçı olur və onları belə ümumiləşdirə bilərik: lazım olan dinamik işçi hesablar planını yaratmaq, tələbatlar üçün zəruri olan təsərrüfat əməliyyatlarının nömrələmə sistemini yaratmaq, ilkin mühasibat yazılışlarını daxil etmək, dəyişdirmək və ləğv etmək, büdcənin planlaşdırılması və smetanın faktiki icrasını aparmaq, bir neçə hesabatlar almaq və s.

“B” şərti birgə müəssisəsində istifadə edilən digər bir modul isə “Anbar uçotu” moduludur. Bu modul xammal, material, hazır məhsul, əmtəə və sair uçotunu əhatə edir. Günəş proqramının bu tərkib hissəsi müəssisədə operativ uçotun bazasını yaradır. Bu modul əsas vəsaitlərin uçotunun həyata keçirilməsinə, amortizasiyanın müxtəlif metodlar və prinsiplər üzrə hesablanmasına, əsas vəsaitlər üzrə qalıq dəyərinin müəyyən edilməsinə imkan verir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələləri, eləcə də təhlil və müşahidələrimizin nəticələrini ümumiləşdirsək söyləmək olar ki, tədqiqat obyektimiz olan “B” şərti birgə müəssisəsində uçotun rəqəmsallaşması üzrə xüsusi proqram mövcud olsa da, uçot əməliyyatlarının elektron şəkildə tam formada həyata keçirilməsi, fikrimizcə, qənaətbəxş hesab edilmir. Apardığımız tədqiqatdan mə-

lum olur ki, “B” şərti birgə müəssisəsində tətbiq edilən “Günəş” proqram təminatı lokal xarakterə malikdir. Yəni birgə müəssisənin biznes modelinə, fəaliyyət istiqamətlərinə diqqət yetirdikdə görünür ki, tətbiq edilən proqram təminatı müəssisənin uçot-hesabat fəaliyyətinin yüksək səviyyədə təşkilinə imkan vermir. Sözügedən elektron platforma sadəcə müəssisə daxilində müəyyən uçot əməliyyatları və məlumatlarının işlənməsinə və sadəcə bir sıra hesabatların əldə edilməsinə imkan verir. Bununla yanaşı proqram təminatının müəssisənin birgə fəaliyyətlərinin aparıldığı təşkilatlar tərəfindən tətbiqi ehtimalı isə demək olar ki, yoxdur. Yəni vahid rəqəmsal proqramdan çıxış etmək praktiki çatışmazlıq kimi nəzərə çarpır. Bu isə mövcud şəraitə uyğun olaraq yeni baxışların, müasir tələblərin xeyli gerisində qalır və birgə müəssisənin biznes fəaliyyəti ilə uyğunluq təşkil etmir. Heç şübhəsiz ki, bu məqam birgə müəssisənin daxili və xarici maraqlı tərəflərinin, o cümlədən birgə fəaliyyətdə olduğu partnyorların xüsusi diqqətindədir. Buradan çıxış edərək söyləyə bilərik ki, tədqiqat obyektimiz olan birgə müəssisənin öz biznes modeli uçot və hesabatlılıq nöqtəyindən daha funksional, yüksək məlumat təhlükəsizliyinə və sürətli informasiya təminatı və mübadiləsinə malik olan rəqəmsal həllər tələb edir. Fikrimizcə, blokçeyn texnologiyasına əsaslanan proqram təminatının tətbiqi mövcud vəziyyətdə birgə müəssisənin əhatəli, bir-biri ilə yaxşı inteqrasiya olunmuş, ardıcıl uçot-hesabat əməliyyatlarının, ümumilikdə səmərəli uçot fəaliyyətinin qurulması baxımından məqsədəuyğun hesab edilə bilər. Blokçeyn, eyni vaxtda bir neçə yerdə əməliyyatları və onların təfərrüatlarını qeydə alan rəqəmsal sistemdir [7]. Fikrimizcə, blokçeyn texnologiyasını müəyyən şəbəkə sayəsində informasiyaları qəbul etmək, eləcə də biznes fəaliyyətinin tərəfləri arasında bölüşmək məqsədilə tətbiq olunan rəqəmsal platforma kimi başa düşə bilərik. Bu texnologiyayı tətbiq etməklə müəssisə uçot əməliyyatlarını və qeydlərini sadəcə bir yerdə yox, eyni zamanda müxtəlif bloklarda saxlanmaqla mərkəzləşdirilməmiş və daha təhlükəsiz şəkildə yerinə yetirə bilər. Həmçinin bununla birgə müəssisə öz uçot-hesabat əməliyyatlarının bütün səlahiyyətli icraçıları üçün informasiyaların daha yüksək səviyyədə əlçatanlığını təmin edə bilər. Tədqiqat obyektimiz olan “B” şərti birgə müəssisəsində yüksək maliyyə tutumlu əməliyyatların icra edildiyi birgə fəaliyyətlərin uçot əməliyyatları üzrə blokçeyn texnologiyasının qurulması müəssisəyə real vaxt rejimində və daha az riskli mühitdə fəaliyyət göstərməsinə, çevik və şəffaf uçot nəzarət mexanizmi ilə gəlir və xərclərin effektiv idarə edilməsinə imkan verəcəkdir. Bununla bərabər uçotun aparılması zamanı meydana gələn mübahisələr və audit yoxlamaları ilə əlaqədar vaxta və digər xərclərə qənaət edərək müəssisə daha əlverişli mövqedə qərarlaşa bilər. Birgə müəssisə bu cür platformadan həm müəssisədaxili, həm də birgə fəaliyyəti həyata keçirdiyi tərəfdaşları ilə uçot-hesabat uzlaşmalarının avtomatlaşdırılması, həmçinin maliyyə hesabatlarının real vaxt rejimində təminatı məqsədilə istifadə edə bilərlər. Bundan başqa, birgə müəssisə mövcud audit standartlarının tətbiq edildiyi blokçeyn auditini uğurla həyata keçirmək imkanlarına nail ola bilər. Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, blokçeyn texnologiyasına əsaslanan proqram təminatı uçot-hesabat əməliyyatlarının aparılmasının yüksək səmərəliliyə malik, şəffaf və təhlükəsiz üsuludur.

Nəticə

Rəqəmsal texnologiyaların sürətli şəkildə yayılması cəmiyyətə və xüsusilə iş dünyasına misilsiz təsir göstərmişdir. Bu dəyişiklik iqtisadiyyatda meyilləri yenidən müəyyənləşdirməklə biznes modellərinin də dəyişilməsini və adaptasiyasını zəruri etmişdir. Əlbəttə ki, belə şəraitdə maliyyə və mühasibat uçotu fəaliyyətləri də yeni çağırışlar, eləcə də imkanlar qarşısında təkmilləşdirilmişdir və bu proses fasiləsiz olaraq davam etməkdədir. Mühasibat uçotunda bulud texnologiyaları, süni intellekt, böyük verilənlər, blokçeyn, robototexnika və müəssisə resurslarının planlaşdırılması və sair bu kimi texnologiyaların tətbiqini bunun bariz nümunəsi hesab etmək olar. Tədqiqatda bəhs etdiyimiz kimi keyfiyyət idarəetmə modelinin rəqəmsallığa inteqrasiyası isə birgə müəssisələrdə inkişafın daha yüksək səviyyəsini təmin edəcəkdir. Belə ki, birgə fəaliyyətlərdə, yəni birgə müəssisə və birgə əməliyyatlarda keyfiyyət mexanizmlərinin, keyfiyyət proses və prosedurlarının elektronlaşma şəraitində tətbiqi bir sıra çatışmazlıqları vaxtında aşkar etməklə adekvat tədbirlərin görülməsini daha da sürətləndirəcəkdir. Təsadüfi deyil ki, uçot informasiyalarının keyfiyyəti, sürətli

mübadiləsi, əlçatanlığı və fasiləsiz nəzarət kimi məsələlər birgə fəaliyyətin tərəf-müqabillərinin əsas tələbi kimi çıxış edir. Ona görə ki, bu cür innovativ texnologiyalar qeyri-müəyyənliyin səviyyəsini aşağı salmaqla qərarların qəbuluna müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda çeviklik, eləcə də istifadənin rahatlığı və asanlığı diqqəti cəlb edən ən vacib məqamlardan biridir. Uçot məlumatlarının birləşdirilməsi, bölüşdürülməsi, avtomatlaşdırılması və hər şeydən öncə məlumatların tamlığı birgə müəssisələrin fəaliyyət modeli və əməliyyatlarının keyfiyyəti baxımından mühüm faktorlar hesab edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Matt, C.; Hess, T.; Benlian, A. Digital Transformation Strategies. Bus. Inform. Syst. Eng. 2015, 57, 339–343.
2. Kanellou, A., & Spathis, C. (2013). Accounting benefits and satisfaction in an ERP environment. International Journal of Accounting Information Systems, 14(3)
3. Teittinen, H., Pellinen, J., & Järvenpää, M. (2013). ERP in action — challenges and benefits for management control in SME context. International Journal of Accounting Information Systems, 14(4), 278-296
4. Taipaleenmäki, J., & Ikäheimo, S. (2013). On the convergence of management accounting and financial accounting – the role of information technology in accounting change. International Journal of Accounting Information Systems, 14(4), 321-348.
5. <https://www.sap.com/about/company/what-is-sap.html>
6. Deloitte, Blockchain Technology A game-changer in accounting? 2016, 5(2).
7. <https://www.accaglobal.com/pk/en/student/sa/features/blockchain.html>

Джавидан Расул оглы Гейдаров
докторант, Бакинский Университет Бизнеса

Новые взгляды на цифровой учет в совместной деятельности

Резюме

Цель исследования - основной целью исследования является анализ актуальных вопросов цифровизации учета в условиях глобализации и выявление областей для улучшения.

Методология исследования – в исследовательской работе использовались такие методы как сравнительный анализ, системный подход, анализ, обобщение.

Важность применения исследования - заключается в том, чтобы способствовать выявлению цифровых решений для обеспечения гибкости и эффективности учета в совместных предприятиях.

Результаты исследования – даны рекомендации и предложения по применению новых технологий и цифровых методов управления с целью организации учета на предприятиях на уровне современных требований.

Оригинальность и научная новизна исследования - форма организации бизнеса в виде совместных предприятий и совместных операций, причем в большинстве случаев осуществляемая на международном уровне, требует постоянного контроля учетной деятельности и максимальной безопасности операций. В этом случае деловые партнеры видят цифровую трансформацию как необходимый и неизбежный процесс. Новые вопросы, связанные с электронизацией хозяйственно-финансовых операций в системе совместной деятельности, обеспечивают целостность операций и высокую эффективность деятельности, выявляя нестандартные решения проблем.

Ключевые слова: цифровой учет, цифровые технологии, совместная деятельность, совместные предприятия, совместные операции.

*Javidan Rasul Heydarov
PhD, Baku Business University*

New views on digital accounting in joint activities

Summary

The purpose of the study - the main purpose of the study is to analyze the current states of digitalization of accounting in the context of globalization and identify areas for improvement.

Research methodology - methods such as comparative analysis, systematic approach, analysis, generalization were used in the research work.

The importance of the application of the research is to contribute to the identification of digital solutions in order to ensure the flexibility and efficiency of accounting in joint ventures.

The results of the study - recommendations and suggestions on the application of new technologies and digital management models in order to organize the accounting in enterprises at the level of modern requirements.

Originality and scientific novelty of the research - a form of business organization in joint ventures and joint operations, and in most cases carried out at the international level, requires constant monitoring of accounting activities and maximum safety of operations. In this case, business partners see digital transformation as a necessary and inevitable process. New issues related to the electronicization of economic and financial operations in the system of joint activities ensure the integrity of operations and high efficiency of activities, revealing innovative solutions to problems.

Key words: *digitalization accounting, digital technologies, joint arrangement, joint ventures, joint operations.*